

LOISIR ET CULTURE^{*)}

Mada na srpskohrvatski jezik nije mnogo preveden, Žofr Dimazdie, francuski sociolog, neosporno je poznat i našoj stručnoj javnosti, pa nema potrebe predstavljati ga. Već više od jedne decenije, sa grupom svojih saradnika okupljenih u Groupe d'Etude du Loisir pri Centre d'Etudes Sociologiques u Parizu, on se bavi problemima slobodnog vremena u savremenom društvu, nastojeći da otkrije sve njegove dimenzije. Prilično je duga lista njegovih radova koji traseraju određenu orijentaciju u francuskoj savremenoj sociološkoj misli, koji označavaju određen pristup problemima kulture i društva.¹⁾ Najpoznatije njegovo delo, u kome teorijski zasniava svoju orijentaciju, svakako je »Vers une civilisation du loisir«, objavljeno još 1962. god.²⁾

Prihvatili mi ovu teorijsku orijentaciju ili ne — možemo joj čak i osporiti teorijske osnove kao nedovoljne — ne možemo poreći da je u okviru te orijentacije nastao niz ozbiljnih radova, koji zaslužuju pažnju svakog istraživača. Delo koje je pred nama, a koje je plod višegodišnjih istraživačkih napora, upravo se uključuje u kontinuitet tih radova. Ono je, u stvari,

*) Joffre Dumazedier, Aline Ripert: Le loisir et la ville. Loisir et culture, (avec la collaboration d'Yvonne Bernard et de Nicole Samuel, Editions du Seuil, Paris, 1966.

¹⁾ J. Dumazedier: Les éléments de sociologie différentielle et prévisionnelle du loisir. Actes du congrès International de Sociologie, Sept. 1966, 32 p. L'Homme et les Loisirs en 1985 en »La Civilisation des Loisirs«, Verviers, Ed. Gerardt et Co, 1967. J. Dumazedier et M. Imbert: Espace et Loisir dans la société française d'hier et de demain: 1954—1985, Paris, Centre de Recherche d'Urbanisme, 1967.

²⁾ J. Dumazedier: Vers une civilisation du loisir, Paris, Editions du Seuil, 1962, 320 p.

deo jedne veće celine, koju su autori nazvali »Le loisir et la ville« i koja, po njihovoj zamisli, »treba da obuhvati rezultate empirijskog istraživanja o glavnim aspektima slobodnog vremena«. U okviru tog svog cilja oni se, kako sami naglašavaju, ograničavaju na proučavanje »kulturalne strukture slobodnog vremena u njegovim odnosima sa društvenom strukturom jednog grada«. Izabrali su Annecy, urbanu aglomeraciju sa 45.000 stanovnika, koja počev od 1956. god. pokazuje ekonomske, društvene i kulturne tendencije koje verovatno mogu da se prošire i na druge gradove za sledećih 25 godina. Eksploatacija je trajala punih osam godina, za koje vreme su istraživači vršili teorijska i praktična, konceptualna i metodološka razmatranja na nacionalnom i internacionalnom planu. Zbog svega toga ova studija, mada je objavljena još 1966. god., ali nedovoljno poznata našoj javnosti, zaslužuje da bude prikazana u ovom trenutku.

U okviru ovog prikaza, s obzirom na prostor koji nam stoji na raspolaganju, zadržaćemo se pre svega i najviše na teorijskim premisama i hipotezama koje su poslužile kao osnova za ovo istraživanje, u stvari na shvatanju slobodnog vremena i njegovih karakteristika, na shvatanju kulture i kulturnog razvoja.

Poznata je Dimazdijeova definicija slobodnog vremena. Slobodnim vremenom on smatra samo ono vreme ispunjeno »aktivnostima koje ne pripadaju redu nužnosti, kao što je rad, ni redu obaveza, kao što su porodične i društvene dužnosti«. I ovde autori insistiraju na tom osnovnom određenju slobodnog vremena — na negaciji svih obaveza. »Rad je više nego samo negacija besposličjenja, kao što je slobodno vreme više nego samo negacija rada. Slobodno vreme je još i negacija drugih obaveza: porodičnih, društvenih, građanskih, duhovnih«. To ne znači, naglašavaju oni, da treba slobodu identifikovati sa slobodnim vremenom, pošto je »slobodno vreme, kao i svaka aktivnost, očigledno podređeno determinizmima društva«. Time se, u stvari, suprotstavljaju jedna drugoj dva tipa obaveza: primarna i sekundarna obaveza. »Slobodno vreme se suprotstavlja primarnoj obavezi istovremeno je i pretpostavljajući — jedna treba da prestane da bi druga počela«. U tome se sastoji i njegova prva osnovna karakteristika — oslobađajući karakter: slobodan izbor određenih aktivnosti. Ostale tri karakteristike su: proizvoljnost, hedonistički karakter i lični karakter. Proizvoljnost podrazumeva neutilitarnost ciljeva slobodnog vremena — »ono nipošto ne služi materijalnim ili društvenim ciljevima, čak i onda kada je opterećeno društvenim determinizmom«. Hedonizam se uglavnom svodi na traganje za ličnom srećom, za stanjem zadovoljstva. »Postići ovo stanje je prvi uslov koji se zahteva od slobodnog vremena«. Tek u poslednjoj ka-

rakteristici slobodnog vremena, kako ga shvataju autori ove studije, njegovom ličnom karakteru, otkrivamo izvesnu antropološku perspektivu, jer oni govore o određenim funkcijama koje slobodno vreme ima za ličnost. Te funkcije bi, ukratko, mogle da se svedu na sledeće: odbrana integriteta ljudskog bića, jer pruža mogućnost da se oslobodi zamora biološkog ritma, oslobađanje od svakodnevnih briga kroz otkrivanje realnog ili imaginarnog sveta zabave i razonode, realizacija »totalnog čoveka«, koju treba shvatiti kao cilj za sebe, nezavisan od svake primarne obaveze. »Najpotpunije slobodno vreme je ono vreme koje može da zadovolji sve ove tri potrebe i da odgovori ovim trima fundamentalnim funkcijama, koje ne mogu da se svedu jedna na drugu.«

Time je, kao što se vidi, zaokružen koncept slobodnog vremena, koji, očigledno, ne može da se izjednači sa konceptom kulture. Stoga autori, sasvim opravdano, insistiraju na sadržajima slobodnog vremena, jer ono nesumnjivo može da bude okvir za vrlo različite sadržaje. »Naša je hipoteza, kažu oni, da je sadržaj slobodnog vremena jedan od najvažnijih problema koji se postavlja, počev od izvesnog minimuma ekonomskog razvoja, masovne kulture itd.«

Kada se stvar tako postavi, naravno, prvo sledeće pitanje je šta određuje sadržaje slobodnog vremena i njihovu raznovrsnost. U razmatranju tog pitanja autori dolaze do pojma vrednosti i uloge vrednosti u formiranju sadržaja slobodnog vremena. Prihvatajući Klakonovu definiciju vrednosti kao »željene koncepcije koja utiče na oblike, sredstva i ciljeve akcije«, autori vrednostima pridaju stratešku važnost, i to u dvostrukom smislu: sa vrednostima su povezani kriterijumi intervencije, s jedne strane, dok, sa druge strane, koncept vrednosti olakšava da se protumače podaci empirijskog istraživanja.

U daljoj analizi trebalo je odgovoriti na pitanje kako se vrednosti izražavaju, koje su njihove spoljašnje manifestacije. »U stvari — odgovaraju autori na to pitanje — kulturne vrednosti mogu da se otkriju samo indirektno, posrednim sredstvima koja istovremeno imaju i neko značenje i mogu da se opaze«. Tako oni sa plana vrednosti prelaze na plan sklonosti i interesovanja, koji upravo, po njihovom mišljenju, ispunjava napred iznete zahteve. »Često postoji, smatraju oni, neposredan odnos između vrednosti i interesovanja kako u kulturi jednog društva, jedne grupe, tako i u kulturi jedne ličnosti«. Međutim, pošto tu postoji i mogućnost izvesne divergencije, autori prihvataju jednu korekciju, koja bi se sastojala u sledećem: »Ako na kulturnom planu svako interesovanje ne odgovara jednoj vrednosti, svaka vrednost izaziva ili može da izazove neko interesovanje«. Time se otklanja mogući nesporazum u vezi

sa interesovanjima koja samo prividno izražavaju kulturne vrednosti. Prema tome, njima se kao prvorazredni zadatak nameće da razmotre »sadržaje slobodnog vremena kao konfiguracije interesovanja različite vrste i nejednakog nivoa«.

Pristupajući razmatranju problema samih kulturnih vrednosti, autori postavljaju dva osnovna pitanja:

1. Kako ličnosti angažovane u aktivnostima slobodnog vremena učestvuju u onome što smo nazvali kulturnim vrednostima?
2. Koje su kulturne vrednosti najpovoljnije za razvoj ličnosti u slobodnom vremenu našeg sadašnjeg društva?

Na ova dva svakako fundamentalna pitanja autori, na žalost, ne daju određene zadovoljavajuće odgovore. Konstatujuću nesaglasnost među istraživačima koji usvajaju različite ideologije, autori pre svega kritikuju izvesne američke istraživače, koji su uveli distinkciju između nivoa masovne kulture, razlikujući viši, srednji i niži nivo. Ovu klasifikaciju oni smatraju intelektualističkom, jer, po njihovom mišljenju, »u svakoj vrsti jedno delo može da pripadne najvišem kulturnom nivou ako njegovi unutrašnji kvaliteti opravdavaju njegovo svrstavanje u ovu kategoriju«.

Odmah zatim, ne upuštajući se u razmatranje pitanja kulturnih vrednosti, autori navode i analiziraju izvestan broj sklonosti koje bi trebalo da odgovaraju i određenim vrednostima. To su sledeće sklonosti: estetičke, intelektualne, manuelne, fizičke i društvene.

Ističući da su u prošlom veku estetske vrednosti bile povezane sa pojmom retkosti, autori predviđaju da će budući razvoj utrti put za sintezu estetskih i utilitarnih funkcija stvari u svakodnevnom životu.

Intelektualne sklonosti, po njihovom mišljenju, neće u budućnosti moći više da se izjednače sa znanjima koja pruža redovno školovanje, pa će tako jedna od funkcija slobodnog vremena biti da ličnostima omogući da steknu dopunske informacije o različitim pitanjima.

Manuelne sklonosti, zapostavljene u dosta dugom periodu radikalnog suprotstavljanja intelektualnog manuelnom radu, treba opet da dobiju svoje pravo mesto. »Možemo da predviđamo, kažu oni, da će čitava civilizacija, umesto da ograničava ceo taj svet sklonosti, još ga i uvećavati i da će istovremeno porast masovne potrošnje pratiti povećanje potreba za parcijalizacijom u sredstvima izražavanja«.

Fizičke sklonosti se uglavnom izražavaju u sportskim aktivnostima, a pridaje im se značaj koji im je odredio još Pjer de Kuberten, obnovitelj

Olimpijskih igara, koji je mislio da bi praktiko-
vanjem sporta bilo moguće da se otkrije čitav
svet moralnih, intelektualnih, estetskih i socijal-
nih vrednosti.

Društvenim sklonostima, koje, kako kažu auto-
ri, izražavaju socijabilnost dokolice, pridaje se
izuzetan značaj. Kad je reč o ovim sklonostima,
sadržaj aktivnosti je od mnogo manjeg značaja,
a prvorazrednu važnost dobijaju odnosi koji se
uspostavljaju među učesnicima različitih aktiv-
nosti: fizička privlačnost, simpatija, prijatelj-
stvo, drugarstvo, uzajamna pomoć itd. Ta soci-
jabilnost »konstituše podlogu za celinu kultur-
nih sklonosti, koje mogu da odgovaraju auten-
tičnim vrednostima«.

Moglo bi se reći, ako želimo da damo jednu op-
štitu ocenu svih ovih ideja, da one uglavnom
konstitušu jedno celovito i zaokruženo shvata-
nje oslobođenja čoveka u okviru jednog društva
koje mu pre svega nameće različite obaveze, u
prvom redu radne, primarne obaveze. Polazeći
od vrednosti dolazi se do određenih sklonosti
koje, ukoliko se izražavaju u određenim aktiv-
nostima, ispunjavaju konkretnim sadržajima
okvire slobodnog vremena, koje i samo ima svo-
je imanentne vrednosti. Autori u toj shemi ne
zanemaruju ni probleme kulturnog razvoja i
kulturnog plana uopšte, ali već tu oni nemaju
nekog čvršćeg oslonca. U shvatanju kulturnog
razvoja dominira izvestan relativizam. Oni sa-
svim opravdano polaze od toga da proučavanje
kulturnog razvoja mora da računa sa: potreba-
ma stanovništva, kulturnim objektima koje tre-
ba izgraditi, sredstvima da se ti objekti realizu-
ju i preprekama koje treba savladati da bi se
taj cilj postigao. Međutim, sam razvoj, koji shva-
taju kao pozitivnu promenu, za njih ima dvo-
struko relativan karakter:

- a) on zavisi od kriterijuma mogućeg poboljšanja,
- b) pojam potreba takođe zavisi i od posmatra-
nja i od interpretacije novih činjenica u odre-
đenim oblastima datog društva u određenom
vremenu.

U tom svom relativizmu, koji treba da ima na-
učno opravdanje, autori su sasvim eksplicitni:
»Sam pojam razvoja je povezan sa razmatra-
njem globalnih rezultata i ne može da bude de-
finisan pomoću normativnih iskaza na osnovu
univerzalnih vrednosti a priori i koje su do-
voljne same po sebi«.

Pokušaj da definišu kulturni plan takođe im
stvora određene teškoće. »Teško je, kažu oni,
razdvojiti kulturni plan od socijalnog, indivi-
dualnog ili ekonomskog plana i jasno ukazati
na odnose sa njima«. Sam kulturni plan oni is-
ključivo svode na »plan osećajnih, saznavnih i
konativnih simbola, koji ličnost dovode u vezu
sa svetom, sa društvom i sa samim sobom u jed-
noj datoj civilizaciji«.

Očigledno, autorima ipak nedostaje jedan širi teorijski okvir za probleme čoveka, društva i kulture. Ako smo mi pod snažnim uticajem jedne vizije čoveka i društva nasleđene iz tradicije marksističke misli i humanističke misli uopšte, autori se, pod vidom suprotstavljanja »ideologizaciji«, a u stvari, rekao bih, u duhu jedne pozitivističke koncepcije, suprotstavljaju kritici datog društva i koncepciji drugačijeg društva i izmenjenog čoveka. »Oni koji profesionalno angažovanje, sindikalno ili političko angažovanje vrednuju pod starim firmama, misle o ovim odnosima u izrazima evazije, socijalne neprilagođenosti, anomalije, kompenzacije, alijenacije itd. Oni se u tome, najčešće nesvesno, oslanjaju na okvire mišljenja nasleđenog iz poslednjeg veka«. Ništa bolje, u njihovoj interpretaciji, ne prolaze ni oni kojima je polazna tačka određena vizija budućnosti.

Ostajući pri tome da bez jednog antropološkog pristupa i baš određene vizije budućnosti društvena misao ostaje osiromašena, smatramo da ova studija znači vredan doprinos istraživanjima uslova savremenog čoveka.

